

Bogdan Ekstowicz

Procesy i ruchy społeczne w świecie na przełomie XX i XXI wieku

Civitas Hominibus : rocznik filozoficzno-społeczny 10, 45-55

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Bogdan Ekstowicz

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Procesy i ruchy społeczne w świecie na przełomie XX i XXI wieku

Wstęp

Ruchy społeczne bezustannie ukazują, jak żywotnym, różnobarwnym i zmiennym są zjawiskiem. Nie ma w historii okresu, w którym nie pojawiały się ich nowe typy, zaś istniejące nie uległy przeobrażeniom. Są najpowszechniejszą formą zbiorowej aktywności społecznej dostosowaną do specyfiki najróżnorodniejszych zbiorowości i grup społecznych: odczuwalnych przez nie potrzeb i wyrażanych interesów, podstaw organizacji wewnętrznej, stabilności oraz trwałości istnienia czy determinacji w dążeniu do obranych celów. Między zachowaniem tłumu czy manifestacją a działalnością istniejących setki bądź nawet tysiące lat ruchów religijnych czy politycznych jest tak wiele różnic, że postronny obserwator może odnieść wrażenie, iż ma do czynienia z całkowicie odmiennymi zjawiskami społecznymi. Badacze wskazują, że ruchy społeczne różnią się zasadniczo nawet właściwościami o fundamentalnym charakterze, jak typ genezy, stosunek do zastanej rzeczywistości społecznej czy organizacja wewnętrzna¹.

Żyjąc w społeczeństwie, człowiek staje się podmiotem licznych zachowań czy działań społecznych. Jeśli zachodzą one w grupie, mamy do czynienia z tzw. działaniami zbiorowymi (ludzie działają razem, są blisko siebie, ze sobą, działania są skoordynowane w dążeniu do wspólnego celu), których najważniejszym przejawem są właśnie

¹ M. Rakusa-Suszczewski, *Ruchy społeczne i demokracja*, [w:] *Ruchy społeczne jako partycypacja dla demokracji*, (red.) S. Mocek, Collegium Civitas, Studia Społeczne i Polityczne, Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych, nr 2(7), Warszawa 2012, http://www.civitas.edu.pl/pub/publikacje_cc/AZP_07_2_7_2012.pdf, s. 7.

ruchy społeczne. Ruchy społeczne spośród innych aktywności zbiorowych wyróżniają się kilkoma ważnymi cechami.

Po pierwsze, uczestnicy ruchu mają wrażenie, że łączy ich pewna wspólna sprawa i wspólnie dążą do jej urzeczywistnienia. Działanie w zbiorowości staje się więc tutaj pewną formą instrumentu, za pomocą którego poszczególne jednostki dążą do zrealizowania pewnego celu – jest nim zwykle chęć zmiany jakiejś sytuacji społecznej.

Drugą kluczową cechą ruchów społecznych jest ich niezinstytucjonalizowanie i niesformalizowanie, dlatego też nie powinno się mylić poszczególnych organizacji z ruchem społecznym. Ruch społeczny jest bowiem zjawiskiem znacznie szerszym i może uczestniczyć w nim wiele różnych organizacji. Warunkiem skuteczności działania ruchów społecznych jest odpowiednie wyartykułowanie celu działania, a następnie określenie szczegółowej strategii postępowania ruchu. Istotny jest także wyraźny podział funkcji między poszczególnymi członkami, aby krzyżowanie się kompetencji nie wpłynęło na ograniczenie sprawności działania. Należy ponadto zapewnić systematyczną koordynację podejmowanych działań oraz wyróżnić określoną formę przywództwa (łatwiej identyfikować się uczestnikom ruchu z osobą lub grupą przywódczą o dużym autorytecie). Należy także pamiętać o doborze odpowiednich środków działania, a wybór jest duży – od protestów i manifestacji po akty przemocy. Skuteczność ruchu społecznego zależy jednak w dużej mierze nie tylko od wyrazistości podjętych środków, ale też od ich adekwatności. Przemoc nie jest więc najlepszym sposobem osiągnięcia zamierzonego celu. Ruchy społeczne, jak już wspomniano, stanowią bardzo ważny rodzaj aktywności zbiorowej – ich rola jest tak duża, że w ostatnich latach zdarza się, że stanowią one kuszącą alternatywę na przykład dla partii politycznych. Coraz częściej stają się one wyrazicielami interesów różnych grup społecznych. Warto zaznaczyć także, że w odpowiedzi na dany ruch często powstaje ruch przeciwny – przykładami mogą być: ruch antyaborcyjny i popierający aborcję, ruch postulujący wprowadzenie żywności modyfikowanej genetycznie i ruch przeciwny powszechności takich produktów. Wyróżnić też można inne ruchy, na przykład religijne, feministyczne, polityczne czy konsumentów.

Badacze wskazują, że współcześnie mamy do czynienia ze szczególnym rozkwitem wszelkich ruchów społecznych. Przyczyną dzisiejszej „ery ruchów społecznych” są m.in. umasowienie edukacji, rozchwianie tradycyjnych wartości, nacisk na rozwój i aktywność, urbanizacja, spontaniczność poczynań, której źródłem jest określony niepokój będący udziałem określonej dużej grupy społecznej powstałej na tle położenia materialnego, politycznego, etnicznego, zagrożenia ekologicznego, międzynarodowego itp. Z tego przykładowego wyliczenia wynika, że przesłanki pojawienia się tych spontanicznych, specyficznych działań są bardzo zróżnicowane. W istocie dotyczą wszystkich sfer życia społecznego w aspekcie wewnątrzpaństwowym i międzynarodowym. Trzeba zauważyć, że spontaniczność odnosi się przede wszystkim do jego początkowej fazy tworzenia. Nawet w tym początkowym okresie ruch społeczny nie jest ruchem żywiołowym. Cecha spontaniczności ruchu przejawia się głównie w dążeniu do zorganizowanego działania, głębokości, determinacji przekonań, gotowości do poświęceń i na pozór bezinteresownych działań. Ruch społeczny wyróżnia masowość i zespolowość działań mających na uwadze zmianę lub utrwalenie zinstytucjonalizowanych stosunków

istotnych z punktu widzenia zbiorowych interesów. Należy zauważyć, że cecha masowości działań zawiera w sobie element ilościowy, gdyż obejmuje klasy, warstwy, grupy etniczne, jak też element jakościowy, gdyż chodzi tu o działania w interesie dużych grup społecznych. Trzeba też podkreślić, że ruch społeczny nie jest ruchem partykularnym, ograniczonym do niewielkiego terytorium, tzn. nie jest ruchem lokalnym. Działalność ruchu społecznego jest celowa, choć nie zawsze udaje się osiągnąć zamierzony cel. Cecha celowości ruchu determinuje posiadanie przezeń określonych elementów mniej lub bardziej sprecyzowanych, elementów strategii i taktyki, jak też posługiwanie się określonymi wspólnymi metodami działań. Do metod tych można przykładowo zaliczyć: działania promocyjne, działalność wydawniczą, różnego rodzaju wiece, zgromadzenia, strajki, pikety.

Rewolucja przemysłowa w Anglii, która rozpoczęła się około 1779 roku, oraz rewolucja francuska z roku 1789 aktywizowały w nieznanym wcześniej stopniu życie społeczno-gospodarcze i polityczne w najbardziej rozwiniętych pod względem cywilizacyjnym krajach ówczesnej Europy i powodowały pojawienie się wielu ruchów społecznych w nieznanym do tej pory postaci. Pojawiły się ruchy społeczne, które koncentrowały się na problemach społeczno-politycznych wynikających z przeobrażeń, jakie dokonywały się w poszczególnych krajach w procesie ich przechodzenia od feudalizmu do kapitalizmu.

Stały się one szczególnie widoczne w początkach XIX wieku wraz z rozwijaniem się w uprzemysłowionych społeczeństwach nowej klasy społecznej, nazywanej na ogół proletariatem. Przejawem coraz większej dojrzałości wspomnianej klasy było podejmowanie przez nią działań w celu uzyskania prawa do zrzeszania się, najpierw w organizacjach związkowych, a następnie w partiach politycznych.

Według socjologów inspirowane funkcje ruchów robotniczych w uprzemysłowionych społeczeństwach były synonimem ruchów społecznych. Kiedy jednak na przełomie XIX i XX wieku pojawiły się także nowe rodzaje ruchów społecznych inspirowane przez inne klasy i ideologie, na przykład **ruchy chłopskie, feministyczne, rasistowskie, nacjonalistyczne**, utożsamianie takich zbiorowych działań z ruchem robotniczym nie miało już sensu. Określenie *ruch społeczny* staje się zatem jednym z terminów socjologicznych umożliwiających analizowanie tych swoistych zbiorowych zachowań ludzi².

Ruchami społecznymi często określa się na przykład szerokie koalicje organizacji charytatywnych czy innych organizacji ochotniczych, które jako czynnik mobilizujący wykorzystują poczucie solidarności wobec jakiejś sprawy, na przykład wykluczenia ze sfery politycznej czy naruszeń praw człowieka.

Ruchy społeczne mogą być wywoływane przez rozmaite przyczyny i przejawiają się w różnych postaciach. Są one na ogół powodowane przez różnorodne niepokoje, jakie mogą pojawiać się w poszczególnych społeczeństwach lub w społecznościach, w których duża część ludzi odczuwa frustracje, czyli przeżywa przykre napięcia psychiczne wynikające z braku możliwości zaspokojenia jakichś potrzeb, osiągnięcia zamierzonych celów lub z obaw przed rzeczywistymi czy też nawet wyimaginowanymi zagrożeniami i z tym podobnych stanów emocjonalnych.

² J. Sztumski, *Ruchy społeczne i proces ich rozwoju*, [w:] *Teoretyczne problemy ruchów społecznych i politycznych*, (red.) S. Wróbel, Uniwersytet Śląski, Katowice 1997, s. 210.

Do początku lat 70. w debacie nad ruchami społecznymi kładziono nacisk przede wszystkim na ich nieinstytucjonalny charakter³. Wielu badaczy uważa, że podstawowe rozróżnienie na ruchy i innych aktorów społecznych i politycznych wynika z podziału na konwencjonalne style uczestnictwa w życiu politycznym (takie jak głosowanie czy wywieranie nacisku na przedstawicieli politycznych) oraz na protest publiczny.

W ruchach dążących do zmiany osobowościowej i kulturowej, ruchach religijnych itp. publiczne akcje protestacyjne nie odgrywają szczególnej roli. Konflikt kulturowy i symboliczne wyzwania przyjmują formy, takie jak określony styl życia, konkretna fryzura i ubiór, szczególne rytuały, które można uznać za protest jedynie wówczas, gdy znacznie rozszerzy się jego definicję.

W latach 70. socjologowie polityki i politolodzy, analizując zmieniające się struktury i dynamikę polityki w Europie Zachodniej, zaobserwowali łączenie się politycznych i pozapolitycznych sfer życia społecznego. Zakwestionowano dalszą analityczną użyteczność tradycyjnego dychotomicznego podziału na „państwo” i „społeczeństwo obywatelskie”⁴.

I. Charakterystyka ruchów społecznych w świecie

Definicje ruchów społecznych określają charakterystykę zmian, z którymi ruchy społeczne są związane. Można by nawet pokusić się o stwierdzenie, że **zmiana ta jest uważana za główny cel ruchów społecznych**. Biorąc za punkt wyjścia relacje między ruchem społecznym a zmianą, można wskazać różnice między ruchami:

- ruch społeczny może przyczyniać się do zmiany społecznej lub być przez nią wywołany, tym samym może być jej przyczyną lub skutkiem;
- ruch społeczny dążący do wprowadzenia zmian może orientować się na przyszłość lub przeszłość;
- ruch społeczny może zmierzać do wprowadzenia zmian lub do ich hamowania;
- ruch społeczny może dążyć do wprowadzenia zmian szybko, za jednym zamachem, bądź działać na rzecz stopniowego, powolnego ich wprowadzenia.

Mechanizm powstawania ruchów społecznych jest zazwyczaj następujący: u ich podstaw leżą pewne stany powodujące, że stosunkowo duża liczba ludzi nie może zaspokoić swoich **potrzeb ekonomicznych, kulturalnych, politycznych** i innych. Przyczyny takiego stanu rzeczy mogą być różne, mogą to być na przykład konsekwencje procesów politycznych, technicznych, religijnych, kulturalnych i innych. Niezaspokojone potrzeby wywołują niezadowolenie, frustrację, przekierowanie energii psychicznej zmobilizowanej dla osiągnięcia środków zaspokojenia potrzeb przeciw rzeczywistym bądź urojonym przeszkodom, czyli inaczej następuje stan napięcia emocjonalnego, niepokoju psychicznego, który poprzez porozumiewanie się, komunikowanie sobie doznań i przeżyć przez różne kanały informacji jest uświadamiany coraz większej liczbie ludzi. Powstaje przez

³ D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne: wprowadzenie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 32.

⁴ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] *Socjologia: lektury*, (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Znak, Kraków 2005, s. 28.

to stan niepokoju społecznego, który wyróżnia się zachowaniami odchylającymi się od codziennej rutyny, na przykład częstszymi styczościami, ożywionymi zebraniem kręgów społecznych, dyskusjami na temat stanu rzeczy, szerzeniem się pogłosek, ustalaniem odpowiedzialności za ten stan rzeczy, oskarżeniem różnych osób za ten stan rzeczy.

Ruchy społeczne stanowią osobny proces społeczny złożony z mechanizmów, które powodują, że aktorzy biorący udział w zbiorowym działaniu:

1. Uczestniczą w konfliktowych relacjach z wyraźnie określonym przeciwnikiem
 Uczestnicy ruchów społecznych biorą udział w konfliktach politycznych i/lub kulturowych, które mają na celu przeprowadzenie zmiany społecznej lub przeciwstawienie się jej. Przez pojęcie konfliktu rozumiemy relację opozycyjną między aktorami, którzy dążą do przejęcia kontroli nad danym czynnikiem (czyli do zdobycia przewagi politycznej, ekonomicznej lub kulturowej) i którzy w tym celu stawiają negatywne wobec przeciwnika żądania⁵. Wynika z tego, że nie każde działanie podjęte w celu rozwiązania zbiorowych problemów, wytworzenia zbiorowych dóbr czy wyrażenia poparcia dla określonych wartości lub zasad moralnych automatycznie staje się ruchem społecznym – ów społeczny wymaga wskazania konkretnych celów zbiorowego wysiłku i wyrażenia ich w kategoriach społecznych lub politycznych.
2. Stają się częścią gęstych, nieformalnych sieci
 Istnienie gęstych sieci nieformalnych odróżnia ruchy społeczne od innych przykładów skoordynowanych działań zbiorowych, zachodzących z reguły w konkretnych organizacjach. O ruchu społecznym można mówić wtedy, gdy jednostki i podmioty zbiorowe biorą udział w długotrwałej wymianie zasobów w celu osiągnięcia wspólnego celu, zachowując przy tym autonomię i niezależność. Zaangażowane i/lub zdolne jednostki mają więcej możliwości odegrania samodzielnej roli w procesie politycznym niż wtedy, gdy działanie skupia się wokół formalnych organizacji.
3. Stanowią odrębną zbiorową tożsamość
 Ruch społeczny nie jest po prostu sumą akcji czy kampanii protestacyjnych skierowanych przeciwko danej sprawie. Przeciwnie – o rozwoju ruchu społecznego możemy mówić dopiero wtedy, gdy pojawia się tożsamość zbiorowa, która wykracza poza pojedyncze zdarzenia i inicjatywy. Tożsamość zbiorowa jest rezultatem dostrzeżenia i rozwinięcia poczucia wspólnoty. Kryteria członkostwa w wypadku ruchów społecznych są bardzo niestabilne i opierają się na wzajemnej akceptacji przez poszczególnych aktorów, a kluczową rolę w powstawaniu i rozwoju zbiorowego działania odgrywa proces ustalania granic, czyli decydowania, kto należy, a kto nie należy do sieci. Cechami podstawowymi ruchów społecznych są:
 1. **Celowość** – uczestnicy ruchu społecznego akceptują wspólne cele, a zamiar ich realizacji integruje ich jako grupę i decyduje o jej tożsamości. Cele muszą być istotne społecznie, choć niekoniecznie nowe – stąd mogą generować różne kierunki działania, zarówno poparcie zmiany, jak i przeciwstawienie się jej.
 2. **Dynamika** – akceptacji celów towarzyszą realne dążenia do ich urzeczywistnienia, które prowadzą do podejmowania działań na rzecz czynnego przekształcania rzeczy-

⁵ D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne: wprowadzenie*, op. cit., s. 24.

wistości społecznej. Ruchy społeczne są zbiorowym wysiłkiem na rzecz promocji lub przeciwstawienia się społecznej zmianie. Sama wspólnota ludzkich przekonań, zainteresowań, ocen rzeczywistości to zbyt mało – działania są niezbędnym składnikiem ruchu (w tym miejscu określenie to bezpośrednio spotyka się z fizykalnym znaczeniem terminu *ruch*).

3. **Masowość** – ruchy społeczne skupiają duże grupy ludzi, muszą zatem mieć odpowiedni zasięg ilościowy. Ich skala zdecydowanie wykracza poza działania elit i wąskich grup interesów. Mniejsze, kadrowe grupy mogą istnieć w ramach ruchów społecznych lub je wspierać – same natomiast nimi nie są.
4. **Przestrzeń** – masowości towarzyszy odpowiedni zasięg przestrzenny. Ranga podejmowanych kwestii, które nie mogą mieć charakteru partykularnego, sprzyja wychodzeniu poza ramy lokalne i zdobywaniu nowych zwolenników.
5. **Spontaniczność** – choć na tle tłumu ruchy społeczne wyróżniają się znaczną dozą zorganizowania, w zestawieniu z organizacjami charakteryzują się dużą dozą swobody w zrzeszaniu się i w działaniu.
6. **Identyfikacja (więź)** – ruchy społeczne są grupami o właściwościach podmiotowych. Wspólne cele i kierunki działania nie są wynikiem przypadkowej zbieżności jednostkowych losów (jak na przykład w migracjach), lecz opierają się na świadomej i akceptowanej więzi grupowej.
7. **Trwałość** – ruchy społeczne nie są zjawiskami epizodycznymi, lecz trwają w czasie. Ich cele i związane z nimi działania to dążenia wymagające systematycznego oddziaływania na stosunki społeczne przy pomocy dostępnych środków⁶.

II. Cele oraz klasyfikacje ruchów społecznych

Ruchy społeczne, partie polityczne i grupy interesu często traktuje się łącznie jako przejawy różnych typów organizacji politycznej. Niekiedy do tej grupy dołącza się też sekty religijne i kultury. Różnica między ruchami społecznymi a tymi i innymi organizacjami nie wynika jednak wyłącznie z cech organizacyjnych czy wzorów zachowań, ale przede wszystkim stąd, że ruchy społeczne nie są organizacjami ani nawet specyficznym typem organizacji. Ruchy społeczne to sieci, które mogą, ale nie muszą obejmować formalnych organizacji – jest to zależne od różnych, zmiennych okoliczności⁷. Wynika z tego, że pojedyncza organizacja, niezależnie od jej cech, nie stanowi ruchu społecznego. Oczywiście może brać udział w procesie rozwoju takiego ruchu, ale nie należy jej z nim utożsamiać.

Najbardziej popularnym podziałem ruchów społecznych jest klasyfikacja zaproponowana przez socjologa Jana Szczepańskiego⁸.

⁶ Z. Kantyka, *Ruchy społeczne jako podmioty polityki*, [w:] *Teoretyczne problemy ruchów społecznych i politycznych*, (red.) S. Wróbel, Uniwersytet Śląski, Katowice 1997, s. 13–14.

⁷ D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne: wprowadzenie*, op. cit., s. 28.

⁸ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, <http://biblioteka.wdinp.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%C4%99cia%20socjologii.pdf>, s. 200–205 [dostęp 4.10.2015].

„Zgodnie z nią możemy mówić o ruchach społecznych takich jak:

- **ruchy rewolucyjne** – tj. mające na celu dokonanie gwałtownych, radykalnych zmian społecznych w krótkim czasie; za środek osiągnięcia swoich zamierzeń i postulatów ruchy te przeważnie przyjmują radykalne metody, na przykład przewrót rewolucyjny; ruchom tym bardzo często towarzyszy masowa mobilizacja społeczeństwa;
- **ruchy reformatorskie** – ruchy tego typu dążą do wprowadzania zmian społecznych na drodze stopniowych zmian, na przykład reform. W niektórych przypadkach mogą mieć m.in. charakter prawny;
- **ruchy ekspresywne** – założeniem takich ruchów nie jest zmiana struktury społecznej, ale tylko wyrażenie, rozpowszechnienie swoich przekonań, postaw. Z reguły ruchy tego typu skupiają się wokół znanych osób, będących niejako autorytetem, wzorem dla nich. W ruchach ekspresywnych bardzo dużą rolę odgrywają wyznawane wartości oraz przekaz emocjonalny.

Inny podział zaproponował natomiast Jost Hallman. Zgodnie z jego podziałem można wymienić:

- **ruchy rewolucyjne** – dążące do gwałtownych zmian we wszystkich dziedzinach życia społecznego;
- **ruchy walczące o prawa człowieka** – obejmujące ruchy o charakterze socjalnym oraz polityczno-ekonomicznym; głównym ich celem jest zagwarantowanie równości praw i sprawiedliwości;
- **ruchy walczące przeciwko ryzyku** – mające na celu kontrolę nad decyzjami państwowymi, ponieważ to państwo ponosi odpowiedzialność za bezpieczeństwo społeczne.

Ostatnia z klasyfikacji dzieli ruchy społeczne ze względu na czynnik historyczny. Wyróżnia się stare ruchy społeczne (istniejące od końca XIX wieku do lat 60. XX wieku) oraz nowe ruchy społeczne, tj. powstałe w latach 60. XX wieku jako rezultat kontestacji młodzieży⁹.

Wyróżniamy trzy typy aktywności społecznej, w jakiej może uczestniczyć jednostka:

1. **Zachowania masowe** – występują, kiedy podmiot podejmuje podobne działanie jak wiele innych osób mniej więcej w tym samym czasie i w pewnym skupieniu przestrzennym. Jednostka działa samodzielnie, chcąc zaspokoić swoje indywidualne interesy, ale ze względu na fakt, że podobne do niej działania wykonuje szereg innych osób w danym miejscu i czasie, powoduje to globalne masowe konsekwencje. Tych skutków masowych działań człowiek nie jest w stanie samodzielnie przewidzieć, nie bierze ich pod uwagę, robiąc na przykład zakupy w hipermarkecie (podlega on wtedy tzw. presji promocji).
2. **Działania masowe** – działania podjęte przez jednostki pozostające w określonym skupieniu przestrzennym i czasowym, które realizują swój indywidualny cel w podobny sposób, ale wytwarza się między nimi prototyp więzi społecznych. Celem głównym jest cel indywidualny każdego podmiotu, ale przebywanie w określonej grupie sprawia, że podmioty wzajemnie korygują swoje zachowania, przyjmując wzorce grupowe, na przykład audytoria (kibice oglądający mecz krzyczą podobne hasła), zamieszki, oglądanie wspólnie filmu.

⁹ Rodzaje ruchów społecznych, <http://eszkola.pl/wos/rodzaje-ruchow-spoecznych-4320.html> [dostęp 4.10.2015].

3. **Działania społeczne** – najwyższy stopień zachowania o wysokim stopniu złożoności, odróżnia go od pozostałych:

- a) organizacja – stworzenie od podstaw rozbudowanej struktury organizacyjnej;
- b) wspólny cel działania – sprawia, że podmioty odczuwają więź społeczną z innymi uczestnikami tych działań i utożsamiają się z grupą działającą. Wiedzą, że wspólny cel mogą osiągnąć przez wspólne działanie, na przykład ruchy społeczne – grupa osób działających w określonym miejscu i czasie, realizująca wspólny cel społeczny w sposób zorganizowany, grupa dąży w swoim działaniu do wprowadzenia trwałej zmiany w porządku społecznym. Zmiana zależy od ambicji ruchu, na przykład budowa drogi dojazdowej, zmiana prawa.

Nie każdy z ruchów społecznych, które pojawiają się w przestrzeni politycznej, staje się ruchem politycznym. Epizodyczny kontakt z polityką to zbyt mało – podmiotowość polityczna musi być bowiem właściwością trwałą.

Poszukiwanie specyfiki politycznej ruchów społecznych wskazuje na dłuższe ich trwanie w czasie, przede wszystkim ze względu na fakt, iż cele ideologiczne mają wymiar bardziej globalny.

Posługując się konsekwentnie wyjściowym założeniem, iż decydującym kryterium identyfikacji jest rodzaj i ranga konfliktów leżących u podstaw genyzy ruchów politycznych, które określają ich cele i dążenia, Zbigniew Kantyka proponuje przedstawioną poniżej kwalifikację.

Tabela 1 charakteryzuje płaszczyzny konfliktów i cele działań poprzez określone wartości w obszarach aktywności oraz dążeń społeczności w ramach starych ruchów politycznych w porównaniu z aktywnością w ramach nowych ruchów politycznych w XXI wieku.

Tabela 1. Typologia konfliktów generujących ruchy polityczne

Wartości	Płaszczyzny konfliktu i cele działania				Wartości
	STARE RUCHY POLITYCZNE		NOWE RUCHY POLITYCZNE		
Wolność fizyczna	Walka o zniesienie niewolnictwa	Od powstania Spartakusa po abolicjonizm XIX i XX w. I zniesienie apartheidu	Ruchy równościowe (feministyczne, antyrasistowskie, multikulturowe)	Zrównanie kultur, płci, ras, narodowości, wyznań, orientacji seksualnych	Równość
Życie	Odkrycie i uzasadnienie przysługujących każdej jednostce praw podmiotowych	Doktryna nowożytnego prawa natury	Pacyfizm	Krytyka przemocy w stosunkach międzynarodowych, potępienie prymatu siły, antymocarstwo-wość	Pokój

Wartości	Płaszczyzny konfliktu i cele działania				Wartości
	STARE RUCHY POLITYCZNE		NOWE RUCHY POLITYCZNE		
Równość polityczna	Przyznanie wszystkim stanom praw politycznych – powstanie nowoczesnego znaczenia terminu obywatel (liberalizm vs arystokracja)	Rewolucje burżuazyjne	Ruchy ekologiczne, zieloni	Zachowanie przyrody dla przyszłych pokoleń (jako warunek ich istnienia), zrównoważony rozwój kosztem przyjemności, konsumpcji, zysku	Środowisko naturalne, przyroda
Równość społeczna	Prawa socjalne jako prawa człowieka (socjalizm vs liberalizm)	Ruch robotniczy, socjalistyczny			
Religia	Prymat w społeczeństwie konkretnych wartości religijnych	Radykalne ruchy religijne	Antyglobalizm, alterglobalizm	Krytyka teorii rozwoju zależnego, antyimperializm, sprawiedliwość nie tylko w tradycyjnym wymiarze klasowym, lecz także w kontekście globalnym	Sprawiedliwość społeczna
Naród	Wyzwolenie narodowe, uzyskanie samodzielnej państwowości, dominacja	Radykalne ruchy narodowe			

Źródło: Z. Kantyka, *Ruchy społeczne jako podmioty polityki*, op. cit., s. 21.

III. Klasyczne sposoby rozwiązywania problemów społecznych

Ruchy społeczne najczęściej wykorzystują nowatorskie, nieortodoksyjne, dramatyczne i nie do końca legalne środki przymusu i perswazji. Protesty to „miejsca koncentracji, w których wykorzystuje się ciała, symbole, tożsamości, praktyki i dyskursy w celu przeprowadzenia zmian w obrębie zinstytucjonalizowanych relacji władzy”¹⁰.

Zgodnie z zasadami demokracji przedstawicielskiej decyzje rządu mogą być zakwestionowane natychmiast po ich podjęciu przez opozycję parlamentarną albo później w formie wyboru dokonanego przez obywateli przy urnach. Poza interwencją militarną sposoby wywierania presji na rząd obcego państwa obejmują praktyki dyplomatyczne i negocjacje w organizacjach międzynarodowych. Od lat 70. obserwuje się jednak stały rozwój alternatywnych form protestu, cieszących się społecznym poparciem. Stworzona przez badaczy lista nowych, niekonwencjonalnych form politycznego zaangażowania obejmuje wiele pozycji, takich jak podpisywanie petycji, legalne demonstracje, bojkot,

¹⁰ D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne: wprowadzenie*, op. cit., s. 183.

niepłacenie czynszu lub podatku, strajki okupacyjne, blokady ulic, dzikie strajki, które uzupełniły tradycyjne formy działania, takie jak bieżąca orientacja w polityce na podstawie prasy, dyskusje na tematy polityczne, praca na rzecz partii politycznych lub kandydatów w wyborach, uczęszczanie na spotkania polityczne, apele do polityków oraz zachęcanie znajomych do głosowania w określony sposób.

Powiększenie repertuaru działań politycznych uznaje się za trwałą cechę demokratycznego społeczeństwa masowego. Ważną cechą działań protestacyjnych jest oddziaływanie na decydentów za pośrednictwem nieformalnych kanałów. Protest to sposób działania politycznego dla tych, którzy nie są przy władzy.

Poszczególne formy protestu charakteryzują się różnym poziomem radykalizmu i opierają się na odmiennej logice. Ponieważ każde działanie niesie ze sobą pewne koszty, ale jednocześnie daje pewne korzyści, ruchy społeczne muszą znaleźć taktykę, która poza celami zewnętrznymi przyczyni się do realizacji celów wewnętrznych. Działania protestacyjne spełniają ważną funkcję wewnętrzną: rozwijają poczucie zbiorowej tożsamości, które jest warunkiem zaangażowania na rzecz wspólnego celu.

Destrukcyjne formy działania są dla większości ruchów sposobem wywarcia wpływu na elity przez demonstrację swojej siły liczbowej i determinacji. Jednocześnie protest powinien się przyczynić do zwiększenia poparcia wśród opinii publicznej. Działania powinny być innowacyjne i mieć dużą wartość informacyjną, tak by zwrócić uwagę mediów i dotrzeć do szerszej publiczności, którą ruchy społeczne (jako „aktywne mniejszości”) starają się przekonać o słuszności i pilności swoich działań. Formy protestu muszą zatem być tak dobrane, by osiągnąć potencjalne sprzeczne cele, jakimi są zastraszenie elit i zdobycie poparcia ludzi (za pośrednictwem trzeciego aktora – mediów – które mają w tym własny interes).

Aby pokonać te problemy, organizacje społeczne rozwijają swoje umiejętności w komunikowaniu się wzajemnie oraz przykładają szczególną wagę do kampanii informacyjnych, konferencji prasowych, a szczególnie specjalnie napisanych komunikatów. Ponadto ruchy społeczne zakładają własne media, które są ich siłą efektywnej perswazji oraz skutecznym narzędziem w osiąganiu założonych strategicznych celów.

Zakończenie

Wpływ państwa na tworzenie i kształt grup społecznych w wyniku interwencji publicznej doprowadził do zwiększenia liczby zróżnicowanych zadań, które coraz trudniej jest zaspokoić. Potencjalną przyczyną nowych konfliktów są też coraz mniej jednoznaczne granice między sferą publiczną a prywatną, zwłaszcza zwiększenie liczby kryteriów, na podstawie których definiuje się prawa obywatelskie, oraz coraz większe możliwości interwencji różnych państwowych i prywatnych instytucji na obszarach należących do życia prywatnego, takich jak zdrowie fizyczne i psychiczne. Część konfliktów dotyczy tworzenia nowych tożsamości, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii kulturowych, stylów życia oraz edukacji i wiedzy.

Rozwój ruchów społecznych wywołał poważne zmiany na wielu obszarach życia społecznego i politycznego. W wypadku polityki publicznej żądania stawiane w trakcie

kampanii protestacyjnych doprowadziły do uchwalenia wielu nowych przepisów i regulacji. Każda ocena zmian prawnych, będących wynikiem działania ruchów społecznych, wymaga analizy zakresu ich wprowadzenia oraz wpływu na system wartości, a także zachowania elit i zwykłych obywateli. Przemianom w polityce publicznej i zmianom opinii społecznej towarzyszą przekształcenia proceduralne obejmujące stworzenie nowych obszarów podejmowania decyzji, innych niż te, które zakłada model demokracji przedstawicielskiej. Doraźne komitety, nowe ministerstwa, komisje tworzone przez władze lokalne stanowią nowe kanały dostępu do procesu decyzyjnego, z których ruchy społeczne chętnie korzystają.

Choć wielość i zróżnicowanie celów, strategii i aktorów utrudnia wskazanie najlepszych strategii działania ruchów społecznych, można stwierdzić, że w kilku ostatnich dziesięcioleciach struktura władzy w liberalnych demokracjach zmienia się na rzecz większej otwartości na nowych aktorów zbiorowych. Ruchy społeczne wzmocniły procesy demokratyczne w krajach autorytarnych i doprowadziły do poszerzenia zakresu stosowania procedur demokracji uczestniczącej w demokracjach przedstawicielskich.

Bibliografia

Della Porta D., Diani M., *Ruchy społeczne: wprowadzenie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Kantyka Z., *Ruchy społeczne jako podmioty polityki*, [w:] *Teoretyczne problemy ruchów społecznych i politycznych*, (red.) S. Wróbel, Uniwersytet Śląski, Katowice 1997.

Offe C., *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] *Socjologia: lektury*, (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Znak, Kraków 2005.

Rakusa-Suszczewski M., *Ruchy społeczne i demokracja*, [w:] *Ruchy społeczne jako partycypacja dla demokracji*, (red.) S. Mocek, Collegium Civitas, *Studia Społeczne i Polityczne*, Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych, nr 2(7), Warszawa 2012, http://www.civitas.edu.pl/pub/publikacje_cc/AZP_07_2_7_2012.pdf [dostęp 4.10.2015].

Rodzaje ruchów społecznych, <http://eszkola.pl/wos/rodzaje-ruchow-spoecznych-4320.html> [dostęp 4.10.2015].

Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, <http://biblioteka.wdinp.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%C4%99cia%20socjologii.pdf> [dostęp 4.10.2015].

Sztumski J., *Ruchy społeczne i proces ich rozwoju*, [w:] *Teoretyczne problemy ruchów społecznych i politycznych*, (red.) S. Wróbel, Uniwersytet Śląski, Katowice 1997.